

Knygų lentynoje

IR LAIVAS PLAUKIA... (TARP PRAEITIS GYVŲ VAIDUOKLIŲ)

Rec.: *Kasparavičius A. Lietuva 1938–1939 m. Neutraliteto iliuzijos. Vilnius: Baltos lankos, 2010. 300 p.*

Perskaitęs Algimanto Kasparavičiaus knygą „Lietuva 1938–1939 m. Neutraliteto iliuzijos“¹ gaunu atsakymą į skaudžiausią klausimą, kodėl Lietuva priėmė trijų gretimų valstybių reikalavimus, kurių kiekvienas mokslo darbuose ir publicistikoje glaustai apibūdinami kaip ultimatumai. Atsakymą recenzentas randa sudėtą iš įvairiausių detalių, tad jis nėra paprastas, tačiau iš tikrųjų padeda „suprasti Lietuvos diplomatijos veikimo tarptautinį diskursą“².

Žinoma, kuris kitas skaitytojas, paėmęs naujausią A. Kasparavičiaus kūrinį, gali sau užduoti ir kitokių jam rūpimų klausimų, pavyzdžiui, dėl Baltijos šalių santykių ir vaidmenų, užsienio politikos lyderių elgsenos tarptautinės krizės metu, kt. O tie trys klausimai, kuriuos kaip „esminius“ iškelia pats autorius³, yra tarsi hipotezės – jie tiesiog paskatina mąstyti apie įvykių aplinkybes, politinių pokyčių (tarp jų ir neutraliteto paskelbimo) priežastis ir padarinius: apie išorinius veiksnius, paveikusius Baltijos valstybių tarptautinę padėtį; neutraliteto politikos „pasyvumą“; Baltijos valstybių veiksnumą krizės kontekste.

Pastaroji tema autoriaus išplėtotą, skaitytojui pasiūloma svarstyti net apie Baltijos šalių visuomenių pilietinę brandą – tai kiek netikėtas aspektas, nes nuskamba palyginti šiuolaikiškai, nors skaitytojas žino, kaip griežtai „pilietinis brendimas“ (taikliau – tautinis ugdymas) ketvirtąjį dešimtmetį buvo prižiūrimas jau ne tik Lietuvoje, bet ir kitose dviejose Baltijos valstybėse⁴. Autorius prisipažįsta, kad ir pats nenumanęs, kurlink atves jo atliekamas tyrimas. Skaitytojas irgi turi laisvės, atsidūręs tame įvykių karštymetyje, nutolti nuo jį orientuojančio pavadinimo, kuriame vertinamasis aspektas irgi veikia yra hipotetinis.

Baltiškasis neutralitetas yra šios knygos tyrimo objektas, kurį nagrinėjant Europos pasirengimo karui kontekste atrandama palyginti daug naujovių. Neutralitetas Lietuvos užsienio politikoje išnyra tarsi povandeninis laivas, kurio ne tik galimybės, bet ir kursas, komanda, pasirengimas – neaiškūs. Žinomas nebent kapitono vardas. Pats neutralumas – jokia politinė naujovė; šį drabužį buvo savaip užsivilkę amerikiečiai, paskui Hitleris – nelygu kaip ir kam patogu. Tačiau Lietuvos atveju neutralumas interpretuojamas tikrai ne kaip kokia

¹ *Kasparavičius Algimantas. Lietuva 1938–1939 m. Neutraliteto iliuzijos. Vilnius: Baltos lankos, 2010. 300 p.*

² *Kasparavičius Algimantas. Lietuva 1938–1939 m. Neutraliteto iliuzijos, p. 11.*

³ Ten pat, p. 19.

⁴ Lietuvoje – nuo 1927 m. balandžio 12 d., Latvijoje – nuo 1934 m. gegužės 15 d., Estijoje – nuo 1934 m. liepos 28 d.

doktrina ir ne kaip vertybinis įsitikinimas. Tas, vaizdžiai kalbant, laivas – kaip matyti iš knygos turinio antraščių – turėjęs ieškoti ramaus uosto, taigi ar tai nereikšė tik slapytymosi nuo?.. Kitaip tariant, gal tai ir buvo tik skambiūs, deklaratyviūs pozicijos – kaip užsimena autorius – „potekstė“?

Autorius kiekviename skyriuje traukia naujus dokumentus, „sukryžmina“ skelbtų šaltinių teiginius su įvykiais ir atveda mus iki išvadų dalies (kuria vadina epilogu). Kol pasieki ši paskutinį skyrių, tarsi šiuolaikišką diskusijų salę, dar pasišauni paskutuoti su mirusiais – stebėdamasis, piktindamasis, užkliudamas už (ne)priimtų sprendimų. Bet, autoriui paminėjus Arkadiją, dvelkteli aliuizija į Antiką, ir norisi tikėti, kad pokalbiai įvyks jau su šių dienų gyvaisiais istorijos ir politikos herojais: ar jau turime tą ir ar tikrai tą *lygą*, kuri užtikrina saugumą? Suprantama – jeigu tik tie gyvieji irgi linę perskaityti ir ši tą nauja sužinoti.

Mat iki šiol XX a. ketvirtojo dešimtmečio Lietuvos užsienio politikos temos daugiausia buvo nagrinėjamos Maskvos–Berlyno ašies kontekstuose, taigi ir kitų to laikotarpio Europos valstybių sprendimai įvairiuose mokslo straipsniuose vertinami tiek, kiek yra susiję su Sovietų ir Reicho politika. Tyrinėdami praeitą šimtmetį, turime pripažinti, kad istorijos diskursas mums yra skaudus atrandant pralaimėjimus bei pradimus ir veikėjus. Todėl ir daugelyje paskelbtų tyrinėjimų lengviausia yra išvelgti tą ašį kaip pagrindinį užsienio politikos veiksnį, pamovus ant jos praeities veikėjus ir, palyginti glaustai, aiškinti nesėkmių priežastis: toje ašyje kaip ant ieško iškepė tiek šalių, tai negi galėjo to išvengti tokia maža Lietuva! Šitaip mūsų istorijoje daug kam atrodo pateisinami bet

kurie Baltijos šalių vyriausybių ir ypač Lietuvos veiksmai, o paprasti diplomatijos veikėjai, pareigūnai, taip pat karininkai net paverčiami didžiaviriais.

Dabar irgi nesunkų pastebėti tos pat ašies veikimą, bet juk akivaizdu, kad tarptautinėje plotmėje yra daugiau užsienio politikos veiksmų, kuriuos būtina rinktis, privalu „aktyvinti“ kaip alternatyvą, reikia derinti. Tačiau jeigu tie kiti veiksniai bus sumenkinami arba jų nepaisoma, tuomet Maskva–Berlynas iš ašies gali virsti iešmu. Taigi jeigu šiuo požiūriu kas nors norėtų išvelgti istorijos „tešinius“, tai pirma ir turėtų įvertinti, ar apskritai racionalu būti pasyviams⁵. Tiesa, dar turėtų teisę būti apšauktas tiesiog neįgalium – kaip ir tie Prancūzijos sąjungininkai prieš Antrąjį pasaulinį karą⁶.

A. Kasparavičius neverčia trypčioti aiškinantis procesus, kurie jau nuo XX a. trečiojo dešimtmečio buvo nesustabdomi, – kaip antai, kad Versalio taikos sistema pakankamai anksti parodė turinti plyšį ir turėjo sugriūti. Todėl greit susidaro išpūdis, kad Lietuva atkakliai „nenorėjo“ pastebėti, kiek Tautų Sąjungos namai yra. Perskaičius šitos organizacijos, kaip „svarbiausios stabilumo ašies“, apibūdinimą ir ten pat sužinojus, kaip daug Lietuvos politikos veikėjų dėjo į ją „gana dideles viltis“⁷, sustiprėja abejonės tos galerijos politikų išvalgumu. Tada prisimenu ir Varšuvos naujajame archyve vartytus žurnalisto agento Tadeuszo Katelbacho raportus apie jo susitikimus ketvirtojo dešimtmečio viduryje su įvairiais Lietuvos politinio elito veikėjais. Tie tekstai, išmarginti Lenki-

⁵ Žr. autoriaus iškeltą antrąjį klausimą. Ten pat, p. 19.

⁶ Ten pat, p. 30.

⁷ Ten pat, p. 39.

jos užsienio reikalų ministerijos pareigūnų pastabomis, kelia nemalonų jausmą: imi manyti, kad kai kuriems skirtingo lygmens Lietuvos vadovams, pareigūnams norėjosi sutarti ir susitarti su visais *bet kokia kaina*. Būtent tos man matytos pastabėlės pranešimų parašėse atgyja skaitant dabar apie neutraliteto iliuzijas, nes atrodo, kad ir britų išgalvotas „appeasment’as“ Lietuvoje dalies diplomatų buvo pasigautas kaip galimybė paaukoti dalelę (šalies!), kad išsaugotum visa kita. Ir save.

Knyga suteikia laisvę skaitytojui susidaryti kritišką nuomonę, tarsi pasitikrinant jau turimas žinias, skaitytus kitus šaltinius, gretinant su anksčiau skelbtais darbais. Autorius atveria ketvirtojo dešimtmečio panoramą parodydamas, kaip tirštėjo tarptautinė įtampa: atskleidžia žinomų politinių lyderių ir užkulisinių figūrų pozicijas, tuo metu pateiktą tų pozicijų apibūdinimą, tarsi dramoje brėžia kelias siužetines linijas, kurių jungtys, susikirtimai, išsiskyrimai – akivaizdu – buvo lemiami ne tik ir ne tiek kurio nors lyderio (juoba diktatoriaus) valios, bet pirmiausia (ne)gebėjimų tartis ir susitarti, analizuoti ir išvelgti, tikėti ir įtikinti, jausti ir justti. Būtent apie jautimus to meto Europoje negalima neprabilti, nes skaitydamas ilgainiui suvoki ėmus sklisti Europoje *baimę* kaip kažkokį racionalaus proto gesintuvą. Šį jausmą pirmieji ėmė sėti ne Maskva ir Berlynas, bet aukų politikos strategai Londone ir Paryžiuje – Neville’is Chamberlainas ir Edouardas Daladier, siūlydamiesi iš pradžių nuolaidžiauti, „pripažindami“ Hitlerio pretenzijas ir taip pat – savo netikrumą. Taigi suabejočiau, ar tikrai, anot autoriaus, „ūmius“ politinius procesus prieškarinio Europoje derėtų įvardyti ir kaip „daugiaprasmius“⁸. Nebent tą

baimę įvardytume kaip... daugiaprasmę ir daugialypę. Juk galiausiai britai ima bijoti, kad rusas nesusidėtų su vokiečiu. Ir jau tada – vartai karui visiškai atviri. Tiesa, autorius Miuncheno suokalbio kontekste užsimena esą britų premjeras jautė... atsakomybę už savo šalį. Bet juk tai tik skambi priedangos sąvoka! O kaip čia sukrustų skeptikas, kuriam užsienio politika – tai vien bendrų doktrinų kūrimas ir įgyvendinimas! Tikrai – istorinis objektyvizmas lieptų mums nepastebėti subjektyvių dalykų, nes esą ką jie galėję keisti? Tačiau skaitydamas A. Kasparavičiaus „nereikšmingus“ pastebėjimus apie tuos, kurie ne kartą sudėtingiausiomis 1939-ųjų savaitėmis atostogavo užuot vykdę pareigas, turi teisę svarstyti, kad Europos, kaip ir vienos Lietuvos, likimas, matyt, būtų įgijęs kiek kitokių linijų. Jei ne tas pasyvus atostogavimas: laukti, viltis, stebėti...

Knyga parodo, kaip Lietuvos diplomacija aktyviai ieškojo patarimų, ką daryti: kaip „keisti“, su kuo „gerinti“ santykius. Autorius teigia, kad po Miuncheno suokalbio Baltijos valstybės esą turėjusios menką pasirinkimą – tarp „appeasment“ politinės teorijos ir „realpolitik“ praktikos. Iš tikrųjų susidaro įspūdis, kad vargu ar Lietuva suvokė tai kaip pasirinkimą, mat A. Kasparavičiaus minimi, cituojami, pridėti knygoje diplomatų dokumentai rodo veikiau ne sprendimų paieškas, bet būtent pasvars-tymus iš politinių, tarnybinių (oficialių ir neoficialių) pasikalbėjimų. Patarimų „gaudymą“ ir baimę nesuklysti pasirenkant „su kuo“, galima vertinti ir kaip vieną iš Lietuvos užsienio politikos problemų, kodėl nesisėkė lipdyti Baltijos sąjungą net ir priėmus Lenkijos ultimatumą. Žinoma, neatmestini estų ir ypač kai kurių latvių politikų nuovokos ir savikritikos trūkumai,

⁸ Ten pat, p. 48.

bet Lietuva, kurioje tuo metu ėmė stiprėti opozicinė nuomonė tautininkų režimui, iš tikrųjų – kaip atskleidžia knyga – turėjo daugiau pasirinkimų nei suvokė. Autorius priverstas pripažinti, kad, deja, laikinojoje sostinėje Lietuvos diplomatija neturėjo stiprių analitikų, kurie gaunamą informaciją (taigi ir pluoštus minėtų pasvarstymų) būtų pajėgūs be baimių tirti ir teikti pasiūlymus. Juk jau 1939 m. balandį tokie analitikai būtų padėję pastebėti, kad Baltijos šalių padalijimas vyksta (taip, kaip numatyta Ribbentropo ir Molotovo vėliau rugpjūti)! Šį faktą gegužės mėnesį tik patvirtino žinios apie Baltijos šalių (kartu ir Suomijos) skyriaus SSRS Užsienio reikalų komisariate įkūrimą ir apie tai, kad Vokietijos užsienio reikalų ministras „pamiršo“ antisovietinę retoriką. Taigi tai buvo ypatingas metas, kai Baltijos valstybės „buvo pakankamai svarus ir jautrus tarptautinės politikos veiksnys“⁹! Tačiau ne jų politika. Deja, autorius teisus, pasirinktinai cituodamas išymų „Naujosios Romuvos“ redaktorių Juozą Keliuotį apie Antano Smetonos politiką be drašos ir rizikos...¹⁰ Knygoje pateikiami šaltiniai rodo, kad Baltijos šalys gavo pakankamai perspėjimų, jog be atitinkamos paramos vadinamasis neutralumas bus tik „akademiniio pobūdžio“¹¹. Kita vertus, ši knyga turi patikti tuo, kad galima atrasti nedaug, bet gerai pamatuoto diskusinio pobūdžio dalykų, turinčių tokių įtaigų akstiną ir šiuolaikinei užsienio politikai, pozicijų (ne)dermei nagrinėti. Antai Sovietų Sąjungos užsienio reikalų komisaro Michailo Litvinovo atstataidinimas ir Baltijos šalių (anksčiausiai – Estijos)

atsitraukimas nuo kolektyvinio saugumo doktrinos vargu ar laiko požiūriu yra susiję priežastiniai dalykai. Labiau tikėtina, jog Sovietų Sąjunga irgi ėmė... bijoti.

Autorius nuosekliai ištyrė ir labai spalvingai mums atskleidžia intensyvią Lietuvos dialogą su Estija ir Latvija neutraliteto įsakymo, kitomis politinių įvykių temomis. Dialogas, viena vertus, atspindi neoriginalias estų ir latvių baimes susilaukti specialios sovietų garantijos, kurios ir lėmė neįsipareigojančios ir neįpareigotos neutralumo politikos „vizijas“, bet, kita vertus, padeda formuoti išvadą, kad Lietuva neatsakingai pasidavė tokių vizijų piršimui. Prielaidą taip vertinti suteikia ir faktas, kad dialogas vyko keliais lygiais, tačiau aukščiausiu – ne. Ši aplinkybė yra labai svarus išspėjimas net ir interneto eroje. Tad kokiais argumentais pagrindė savo „[tikėjimą]“ neutralumu „[...] netgi aristokratiškos diplomatijos šalininkas“¹² (?) ministras Stasys Lozoraitis – iš tikrųjų nebe taip ir svarbu. Beje, skaitant šią knygą apskritai dar reikia turėti mintyje ir tuos slaptosios įtakos aspektus, kuriuos yra išnagrinęjęs ir aptaręs ar tik užsiminęs Arvydas Anušauskas¹³. O kalbėdamas apie neutralumo esmės suvokimą ir tarptautinį patyrimą, autorius korektiškai užsimena, jog „nepavyko aptikti duomenų“¹⁴, kad Lietuvos elitas būtų įsigilinęs į Švedijos ir Šveicarijos praktiką. Jau čia kyla noras pasidaryti išvadą, bet kam skubėti – dar lieka daug malonumo naršyti ir taršyti Baltijos diplomatiją iki 1939 m. – iki pat autoriaus išvadų.

¹² Ten pat, p. 62.

¹³ *Anušauskas Arvydas*. KGB Lietuvoje. Slaptosios veiklos bruožai. Vilnius: Atvažiavo meška, Asociacija, 2009.

¹⁴ *Kasparavičius Algimantas*. Lietuva 1938–1939 m. Neutraliteto iliuzijos, p. 72.

⁹ *Kasparavičius Algimantas*. Lietuva 1938–1939 m. Neutraliteto iliuzijos, p. 149.

¹⁰ Ten pat, p. 69.

¹¹ Ten pat, p. 57.

1938–1939 m. jau yra visiškai naujas Lenkijos vaidmuo, kai priešpriešą taip pat keičia – kad ir priverstinis – dialogas. Iš šios knygos Varšuvos užsienio politika gali būti suvokiama kaip tam tikras sprendimų raktas, tačiau su esmine sąlyga: kai ji rimtai įvertins Lietuvos, kaip nepriklausomos valstybės, veiksnį. Savo niekada nepripažintą 1920-ųjų klaidą Lenkija 1938 m. sprendė šiek tiek blefuodama, arogantiškai, tačiau pavojaus akivaizdoje ir tada, ir ypač dabar, skrodžiant praeities įvykius, matyti, jog, nepaisant dydžio skirtumo, Lietuva ir Lenkija yra... likimo nulemtos lygiavertės partnerės. Viena be kitos neturi saugumo perspektyvos. Tik vis dar neaišku, ar tą prieškarinio krizės pamoką Lenkija yra suvokusi. Taigi ir ši „ašis“, ir atskleistos latvių politikų charakteristikos verčia manyti, kad knyga turėtų būti išleista kitomis kalbomis.

Čia dar verta išskirti kitą, greta institucijų, politinės komunikacijos dėmenį – periodinę spaudą. Jos priežiūra stabdė diskusinę mintį ne tik vidaus, bet ir užsienio politikos klausimais, todėl lieka pabrėžti autoriaus pastebėjimus, kur jo paminima, ką vienu ar kitu klausimu parašydavo žurnalistai, – mat užsienio politikos temomis didžiųjų dienraščių redaktoriai būdavo specialiai instruktuojami, ką ir kaip skelbti (ne tik Lietuvoje). Taigi kaip galima tikėti net ir Lietuvos įgaliotojo ministro Taline Broniaus Dailidės pranešimu, kad „neutralitetas Estijoje jau įgijęs *visuotinį populiarumą*“, žinant atitinkamai „paveikiamos“ spaudos vaidmenį. „Visuotinumą“ kontroliuojamos visuomenės nuomonės šalyje?

O vis dėlto atrandū šioje knygoje ir demokratijai būdingą *vox populi* raišką, kuri atsispindi Didžiosios Britanijos, Prancūzijos sprendimuose, tačiau jos nerastume to paties laikotarpio Lietuvos, kaip ir Estijos

ir Latvijos, sprendimuose. Turiu mintyje parlamentų debatus ir jų vaidmenį ne tik vertinant, bet ir pritariant atitinkamiems susitarimams. Juk vieša diskusija tarptautinio ir nacionalinio saugumo klausimu, būdinga paminėtoms šalims, reiškė tam tikrą atstovaujama paramą vyriausybei ir tam tikrą jos pateisinimą net ir iš laiko perspektyvos – kai tie susitarimai atrodo gėdingi. Tai, kad autorius pamini ir balsavimus parlamentuose, kaip antai Bendruomenių Rūmuose pritariant „iš Miuncheno parvežtai „taikai mūsų laikams“ ar kitu atveju, parodo labai svarbius Europos valstybių politikos mechanizmo skirtumus: galbūt aktyvios diplomatinės veiklos kontekste ir atskirų užsienio politikos veikėjų sprendimuose parlamentarizmas ir būna nepastebimas, tačiau jo nepaisymas arba formalizavimas (kaip Lietuvoje 1936–1940 m.) yra nenaudingas nei sprendimų priėmimo, nei vėlesniu – viešosios nuomonės formavimosi ir vertinimo metu. Atidus skaitytojas man papriekaištautų – kaipgi, atrasime pamintint kad ir Neutraliteto įstatymo svarstymą IV Seime. Tačiau šis mūsų parlamentas iš tikrųjų su atstovaujama demokratija neturėjo daug bendra, nes režimas tik imitavo *res-publicą*. Tai reiškia, kad užsienio politikos, kaip ir apskritai valstybingumo kūrybos tradicija, remiantis debatais, o ne siaurai suasmenintu požiūriu, turi apčiuopiamą vertę: ji remiasi praktiniu patyrimu, minties kritiškumu, įžvalgomis.

O štai šių dienų pilietis netikėtai gali nustebti: jokie Vokietijos rašytinio ultimatumo *gražinti* Klaipėdą nebuvo?! Tai ponas Juozas Urbšys užsuko su mandagumo vizitu pas poną J. von Ribbentropą ir tiesiog priėmė jo pasiūlymą, nes tokie „kieti“ pasirodė besą Vokietijos argumentai. Iš to, kaip Lietuvos diplomatijos nuotaikas pa-

rodo A. Kasparavičius, tampa aišku, jog ji tiesiog nebeištvėrė santykių su Vokietija įtampos ir... nukirpo stygą savo iniciatyva. Apie tai reikia kalbėti ne tam, kad smerktume anuometinę politinę laikyseną, bet tam, kad ją perprastume, susipažindami su tiesa, faktais, žinoma – ir su subjektyviomis interpretacijomis. Tada ir tuos pavadinimus „appeasment’as“, „nuoširdus susirūpinimas“ tautų teisėmis ir net „neutralumas“ nesunkiai atskirsime lyg skirtingų atspalvių, bet vieno kirpimo drabužį: jais buvo dangstomas tarptautinis cinizmas ir baimė, o ne „įtaikinimas“, politinio išvalgumo ir kompetencijos trūkumas, o ne savigarba. Mums gal bus naujiena, kad, be kitų stereotipų, čia jau neaptiksime Lietuvos šaltiniuose anksčiau suformuoto kritiško požiūrio į Lietuvos pasiuntinį Berlyne Kazį Škirpą. Net stabtelėję ties Kauno–Berlyno linija pagal šią knygą pažaistume: o jei K. Škirpa būtų buvęs visiškai pasyvus, pakankamai atsargus, kaip pasiuntiniai kai kuriose kitose šalyse? (Tokios „dėlionės“ galimybę mums suteikia autorius.) Ką gali žinoti – gal toji Klaipėdos „stygą“ dar anksčiau būtų nutrūkusi. Juk seniai yra visiškai aišku, kad tais metais Lietuvos užsienio politika buvo nesėkminga ir kad jos vykdytojas pareigūnas Juozas Urbšys buvo silpna ir, matyt, baili asmenybė¹⁵. Taigi K. Škirpos aktyvumas gal ir erzino to laikotarpio ministeriją, bet kodėl mes šiais laikais turėtume jaustis suerzinti?! A. Kasparavičius, kaip geras tyrėjas, mėgsta balansą ir nerodo polinkio ką sumenkinti, ką iškelti. Juk iš tikrųjų apie kokį realų neutralitetą galima kalbėti, kai Baltijos šalys pasirašo atitinkamus nepuolimo paktus su nacių Vokietija, kai džiaugiamasi Hitlerio gimtadienį – tai

¹⁵ Tai patvirtinančių pastabų galime aptikti ir bent dviejose J. Urbšio atsiminimų knygoje.

ne vien vieno pasiuntinio „nuopelnai“. Tiesiog skaitytojui gali kilti ir toks naivus, bet natūralus klausimas: ar apskritai užsienio reikalų ministras gebėjo išvėlgti ir suvokti pokyčius atstovybių pranešimuose. Antai atrasime nurodytą priežastį, kodėl Petras Klimas Paryžiuje „mąstė inertiškai“, savotiškai pasiduodamas Maskvos kolektyvinio saugumo idėjai, bet vis dėlto sugretinę tai su jo 1939-ųjų birželį perspėjimu į Kauną dėl didžiausio – SSRS agresijos – pavojaus, galime suabejoti, ar Lietuvos užsienio reikalų kūrėjai tada susigaudė, kad Europoje liko tik Maskvos ir Berlyno susitarimo iniciatyva, o kitų – nebe.

Apskritai knyga papildo žinias apie diplomatinę atstovybių veiklą. Ypač svarbu pabrėžti autoriaus nuopelną pateikiant informaciją apie atsinaujinusios atstovybės darbą Maskvoje ir Lado Natkevičiaus pranešimus – šiuo aspektu kolega tarsi pratęsia tai, kas jau išnagrinėta knygoje „Didysis X Lietuvos užsienio politikoje“¹⁶. Taigi vėl persižiūrint Maskvos požiūrį į *limitrofus*, jau ir pačią A. Kasparavičiaus pasiūlytą „iliuzijų“ sampratą yra galima atkelti į dabartinės Lietuvos politines aktualijas, nes dabar negalime būti tikri, kad nėra tokios pat menkinančios ironijos atitinkamuose šių laikų pranešimuose... O tas gausus pluoštas nuorodų ir dokumentų priedai šią knygą paverčia turbūt vertingesne ir įdomesne už... Lietuvos istorijos instituto ir Rusijos Federacijos istorikų sudarytą rinkinį, kuris mažai dvelkia naujienomis ir atvirumu¹⁷. Knygos apie neutraliteto

¹⁶ Didysis X Lietuvos užsienio politikoje. Lietuvos ir SSSR nepuolimo sutarties sudarymo analizė. Vilnius: LIP leidykla, 1996.

¹⁷ СССР и Литва в годы Второй мировой войны. Том I. СССР и Литовская Республика (март 1939–август 1940 гг.). Сборник документов. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2006. 723 p.

iliuzijas ypatumas tas, kad nuorodose yra daug naujos įdomios šaltinių informacijos, ir ją – kaip komentarą – galima net skaityti atskirai nuo skyrių teksto.

Taigi išsiūbuotas „Baltijos Antantės neutraliteto laivas“¹⁸ paskendo pirmiausia ne dėl šiuolaikinėje istorijoje išryškinamos Maskvos–Berlyno ašies, kurią tapo įprasta sureikšminti kaip priežastį ir padarinį.

A. Kasparavičius padaro kitų, naujų esminių išvadų, kurios turėtų būti įdomios ir istorijos mėgėjams, ir šiuolaikiniams politikams. Šiuo požiūriu knyga yra naujoviška, pastūmėjanti mūsų mintis visos Europos, visų jos narių atsakomybės link. Tai patvirtina įsitikinimą, kad nėra „mažų“ valstybių, jei yra (būtų buvę) pasiekiami dideli susitarimai.

Andrius Vaišnys

---

¹⁸ *Kasparavičius Algimantas*. Lietuva 1938–1939 m. Neutraliteto iliuzijos, p. 120.